QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 2-son)

FILOLOGIYA

PHILOLOGY

QURILISH TERMINOLOGIYASIDA TOPONIMLARNING TARJIMA XUSUSIYATLARI VA MADANIY-KONTEKSTUAL OMILLARI

https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i02.037

Raxmonberdiyeva Saida Abdulmuxamat qizi
Namangan davlat texnika universiteti
katta o‘qituvchi , PhD
rahmonberdiyevasaida1991@gmail.com
+998971771991

Annotatsiya: Mazkur maqolada qurilish sohasi terminologiyasida uchraydigan toponimlarning tarjima jarayonidagi o‘ziga xos jihatlari lingvistik, madaniy hamda kontekstual nuqtayi nazardan tadqiq etiladi. Toponimlar muayyan geografik makon nomlarini ifodalovchi til birliklari bo‘lib, qurilish leksikasida turli inshootlar, me’moriy uslublar va texnologiyalar bilan bog‘liq terminlar tarkibida faol qo‘llaniladi. Tadqiqot doirasida ingliz, rus va o‘zbek tillarida uchraydigan ayrim qurilish terminlari misolida toponimlarni tarjima qilishda qo‘llaniladigan asosiy strategiyalar — transliteratsiya, kalka va izohli tarjima usullari tahlil qilinadi hamda tarjima jarayonida madaniy konnotatsiyalarni saqlab qolish masalasi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: toponim, tarjima, qurilish leksikasi, kalka, transliteratsiya, madaniy konnotatsiya

Аннотация: В данной статье рассматриваются специфические аспекты процесса перевода топонимов, встречающихся в строительной терминологии, с лингвистической, культурной и контекстуальной точек зрения. Топонимы — это языковые единицы, представляющие названия конкретных географических мест и активно используемые в строительном лексиконе как часть терминов, связанных с различными сооружениями, архитектурными стилями и технологиями. В рамках исследования анализируются основные стратегии перевода топонимов — транслитерация, калька и пояснительный перевод — на примере некоторых строительных терминов, встречающихся в английском, русском и узбекском языках, а также освещается вопрос сохранения культурных коннотаций в процессе перевода.

Ключевые слова: топоним, перевод, строительный лексикон, калька, транслитерация, культурная коннотация

Abstract: This article examines the specific aspects of the translation process of toponyms found in construction terminology from a linguistic, cultural and contextual point of view. Toponyms are language units that represent the names of specific geographical locations

and are actively used in the construction lexicon as part of terms related to various structures, architectural styles and technologies. Within the framework of the study, the main strategies used in translating toponyms - transliteration, calque and explanatory translation methods - are analyzed on the example of some construction terms found in English, Russian and Uzbek, and the issue of preserving cultural connotations in the translation process is highlighted.

Key words: toponym, translation, construction lexicon, calque, transliteration, cultural connotation

KIRISH

Toponimlar xalqlarning tarixiy taraqqiyoti, joylashuv hududlari, madaniy va iqtisodiy markazlari, savdo yo‘llari hamda geografik muhitini aks ettiruvchi muhim lingvistik birliklar hisoblanadi. Ularning to‘g‘ri yozilishi, transkripsiyasi va boshqa tillarda ifodalanishi toponimika fanining amaliy yo‘nalishiga mansubdir. Toponimlar umumtil leksikasining tarkibiy qismi bo‘lishiga qaramay, kelib chiqishi va semantik xususiyatlariga ko‘ra jamiyatning moddiy va ma’naviy hayoti, xo‘jalik faoliyati hamda tarixiy jarayonlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, boshqa leksik qatlamlardan farqlanadi.

Joy nomlarida milliy tilga xos bo‘lgan qadimiy fonetik, leksik va morfologik unsurlar yaqqol namoyon bo‘ladi. Hududning tabiiy-geografik sharoiti, aholining etnik tarkibi, kasb-hunarlari, qazilma boyliklari, tarixiy shaxslar va voqealar toponimlarning shakllanishida asosiy omillar sifatida xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bugungi kunda qurilish sohasi jadal rivojlanib borayotgani natijasida yangi qurilish materiallari va terminlar paydo bo‘lmoqda. Bu holat o‘zbek tili lug‘at tarkibining boyishiga, shuningdek, qurilish leksikasi bilan bog‘liq toponimlarning ko‘payishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, ingliz tilida qurilish va urbanizatsiya bilan bog‘liq ko‘plab toponimlar shakllangan bo‘lib, ular tarixiy, ijtimoiy va madaniy mazmunni o‘zida mujassam etadi. Masalan, Wall Street, Brick Lane, Ironworks District kabi nomlar nafaqat joy nomi, balki muayyan iqtisodiy faoliyat yoki me’moriy muhitni ham ifodalaydi.

Shuningdek, o‘zbek toponimikasida ham qurilish materiallari va inshootlar bilan bog‘liq leksik birliklar asosida shakllangan joy nomlari mavjud. Toshkent, Toshqo‘rg‘on, Qumqo‘rg‘on, Kirpich, Tuproqbel kabi toponimlar hududning tabiiy sharoiti, qurilish materiali yoki tarixiy inshootlari bilan bevosita aloqadorligini ko‘rsatadi.

Toponimlarni tarjima qilish jarayonida ularning madaniy va tarixiy yuklamasini saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ayrim toponimlar muayyan me’moriy maktab yoki qurilish uslubini ham anglatishi mumkin. Shu bois, toponimlar ishtirokidagi qurilish terminlarini tarjima qilishda tarjimon va tilshunos nafaqat til qonuniyatlarini, balki madaniy, tarixiy hamda professional kontekstni ham chuqur hisobga olishi zarur. Tarjima strategiyasini tanlash esa har bir holatda kontekstga mos ravishda amalga oshirilishi lozim.Hozirgi kunda qurilish ishlari jadallik bilan rivojlanayotgan bir paytda qurilish materiallarining soni ham

ortib bormoqda. Sohaga turli xil terminlarning kirib kelishi o‘zbek tili lug‘atini boyishiga hamda sohaviy leksik birliklar bilan bo‘liq bo‘lgan toponimlarni ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda.

NATIJALAR

Dunyodagi ko‘plab xalqlar qatori ingliz xalqida ham qurilish sohasi juda rivojlangan bo‘lib, sohaga oid leksik birliklar nomi bilan juda ko‘p toponimlarni uchratishimiz mumkin. Masalan: “Wall Street” – Nyu-York shahrining eng mashhur ko'chalari biri bo'lib, butun dunyo bo'ylab moliya va investitsiya markazi sifatida tanilgan. Bu ko'cha, Manhattanning janubiy qismida joylashgan va AQShning eng yirik moliya institutlari, shu jumladan Nyu-York fond birjasi (NYSE) joylashgan. Wall Street iqtisodiy va moliyaviy sohalarda global markaz bo'lib, ko'plab xalqaro banklar, kompaniyalar va fond birjalari shu hududda joylashgan.

“Brick Lane” – Londondagi mashhur ko'cha bo'lib, bu yerda ko'plab g'ishtli binolar joylashgan. U asosan Bangladesh madaniyati va restoranlari bilan tanilgan. Brick Lane ko'chasining tarixi XVII asrga borib taqaladi va dastlab g'isht ishlab chiqaruvchi hudud sifatida tanilgan. Bugungi kunda bu ko'cha ko'plab butiklar, kafelar, san'at galereyalari va mashhur “curry” restoranlari bilan mashhur. Shuningdek, Brick Lane Londonning e'tiborga loyiq street art (ko'cha san'ati) markazi sifatida ham tanilgan.

“Concrete Jungle” (beton o'rmoni) – bu atama shaharning beton va temir bilan qurilgan, baland binolar bilan qoplangan, tabiiy o'simliklar yoki ochiq maydonlar kam joylashgan hududini tasvirlash uchun ishlatiladi. Bu leksik birlik ko'pincha yirik, urbanizatsiyalashgan shaharlar uchun ishlatiladi, masalan, Nyu-York, Tokyo, Pekin va boshqa. Atama shaharning betonli va sanoat hududlaridan iborat ko'rinishini tasvirlaydi va tabiiy muhitning yo'qligini anglatadi.

“Pavingstone Lane” – bu ko'chalarda yoki yo'llarda toshlar bilan qoplangan joylarga nisbatan ishlatiladigan atama. Bu nom ko'pincha tarixiy yoki eski shahar hududlarida uchraydi, chunki eskirgan va zamonaviy asfalt yoki beton bilan qoplanmagan ko'chalarda ko'pincha toshlar yoki g'ishtlar ishlatilgan. Pavingstone atamasi ko'chalarda ishlatiladigan mustahkam tosh yoki g'isht qoplamalarni anglatadi.

“Ironworks District” – bu temir yoki metall ishlov berish sanoati bilan bog'liq bo'lgan hudud yoki sanoat tumanining nomi. Bunday hududlar ko'plab eski sanoat shaharlarida mavjud, masalan, Pittsburgh (AQSh) yoki Sheffield (Buyuk Britaniya). Ironworks (temir ishlab chiqarish) sanoati ko'plab ishlov beruvchi zavodlar, temirchilik fabrikalari va temir, po'lat ishlab chiqarish korxonalari bilan bog'liq. Bu hududlar odatda sanoat inqilobi davrida rivojlangan va hozirda tarixiy meros sifatida qadrlanadi.

Shuningdek, qurilish sohasiga oid leksik birliklar ushbu soha leksemalari bo‘lishi bilan birga, O‘zbekistonning turli xududlarida atoqli otlar sifatida ham qo‘llaniladi. Jumladan: Toshkent – bu nomning o‘zida “tosh” so‘zi mavjud. Toshkentning nomi,

ehtimol, "tosh" yoki "toshlar" bilan bog‘liq bo‘lib, bu yerda ko‘p toshlar va toshlar ishlab chiqarilganini yoki mavjudligini aks ettirishi mumkin.

Toshqo‘rg‘on – bu nomda “tosh” so‘zi ishlatilgan. Toshqo‘rg‘on joy nomi, ehtimol, toshlardan qurilgan inshoot yoki qo‘rg‘on bilan bog‘liq.

Qumqo‘rg‘on – O‘zbekistonning Surxandaryo viloyatidagi tuman va shahar nomi bo‘lib, qum- bu so‘z qumloq, qum bilan bogliq joylarni anglatadi. Qo‘rg‘on esa qal’a, mustahkam joy, mudofaa uchun qurilgan istehkom ma’nolarini bildiradi. Qumqo‘rg‘on qadimda savdo yo‘llarining kesishgan joylaridan biri bO‘lib, kO‘chmanchi va dehqonchilik bilan shug‘ullanuvchi xalqlarning yashash xududi bo‘lgan.

Arratosh Kattaqo‘rg‘on tumanidagi qishloqlardan biri bo‘lib, arra tishlari singari o‘simta tizma qoyalari ko‘p bo‘lganligi sababli ham shunday nomlanadi.

Kirpich Jarqo‘rg‘on tumanidagi qishloq hisoblanib qadimgi turkiy va eski o‘zbek tilida kirpich/kirbich - g‘isht ya’ni, g‘ishtli tepa yonida joylashgan.

Qoraqum cho‘li ham qum leksemasi bilan bog‘liq bo‘lib, qum ko‘chishi natijasida qum tepalar, balandliklar, qum uyumlar paydo bo‘ladigan sahro nomi hisoblanadi.

Tuproqbel Toshkent viloyatidagi ust qismi tuproq bilan qoplangan dovon bo‘lganligi sababli shunday nom bilan ataladi.

Tarjima jarayonida madaniy yoki tarixiy konnotatsiyalarni saqlab qolish muhimdir, chunki ba’zi toponimlar faqat joy nomi emas, balki u bilan bog‘liq arxitektura maktabi yoki uslubni anglatadi.

Toponimlar ishtirokidagi qurilish terminlarini tarjima qilishda tilshunos va tarjimon nafaqat lingvistik, balki madaniy, tarixiy va professional kontekstni ham inobatga olishi lozim. Har bir tarjima strategiyasi konkret kontekstga mos ravishda tanlanishi kerak.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, toponimlar qurilish terminologiyasining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ular nafaqat geografik nom sifatida, balki muayyan tarixiy, madaniy va kasbiy ma’no yuklamasiga ega til birliklari sifatida namoyon bo‘ladi. Qurilish sohasi bilan bog‘liq toponimlar turli inshootlar, qurilish materiallari, me’moriy uslublar va urbanistik muhitni ifodalash orqali til leksikasini boyitadi.

MUHOKAMA

Toponimlarni tarjima qilish jarayonida oddiy lingvistik moslik yetarli bo‘lmay, tarjimon madaniy va tarixiy kontekstni ham inobatga olishi zarurligi aniqlandi. Tadqiqot davomida transliteratsiya, kalka va izohli tarjima strategiyalari toponimlarni tarjima qilishda eng ko‘p qo‘llaniladigan usullar ekani asoslandi. Har bir strategiyaning samaradorligi esa toponimning semantik mazmuni, qo‘llanish sohasi hamda maqsadli auditoriyaga bog‘liq holda belgilanadi.

XULOSA

Shuningdek, ingliz va o‘zbek tillaridagi qurilish bilan bog‘liq toponimlar qiyosiy tahlili ushbu birliklarning milliy madaniyat, tarixiy taraqqiyot va tabiiy-geografik sharoit bilan uzviy aloqador ekanini ko‘rsatdi. Shu bois, toponimlar ishtirokidagi qurilish terminlarini tarjima

qilishda tizimli va kompleks yondashuv zarur bo‘lib, bu yondashuv tarjimaning aniqligi va madaniy adekvatligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Natijada, mazkur tadqiqot qurilish terminologiyasida toponimlarning tarjima xususiyatlarini chuqurroq anglashga, shuningdek, tarjimashunoslik va sohaviy leksikologiya yo‘nalishlarida keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Ahmadaliyev Y. Toponimika va geografik terminshunoslik.– Farg'ona, 2018. –B. 10
2. Hakimov Q.M, Mirakmalov T. Toponimika: - Toshkent: «Tafakkur avlodi», 2020. – B. 52
3. Smith, A. H. English Place-Names Elements. – Cambridge: 1956. – P. 163;
4. Албeрт Даузат. La Toponymie française. – Paris: Bibliothèque scientifique, Payot, 1960, Réimpression 1971 – P. 168;
5. Copley, G. J. Names and Places with a short dictionary of common or wellknown place-names. – London: Phoenix House Ltd., 1963. – P. 22;
6. Лемон Г.Б. English Etymology. – G.: Robinson, 1783. – P. 69
7. Подолская Н.В., Суперанская А.В.Терминология ономастики // Вопросы языкознания. – 1969. – № 4. – С. 141
8. Rahmonberdiyeva, S. (2024). BINO-INSHOOTLAR QURILISHIGA OID TERMINLARNING XUSUSIYATLARI. Farg'ona davlat universiteti, (4), 145-145.
9. Abdulmuhammad's, R. S. Teaching Through Integration Method in Primary Education. International Journal on Integrated Education, 4(8), 31-32.
10. Raxmonberdiyeva, S., & Qurbonova, G. (2018). THEORETICAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES. Теория и практика современной науки, (1 (31)), 48-49.